JEDAN MANJE POZNAT ELABORAT VASE ČUBRILOVIĆA O RJEŠAVANJU MANJISKOG PROBLEMA U NOVOJ JUGOSLAVIJI OD 3. NOVEMBRA 1944. GODINE

Sažetak: Nedovoljno poznat elaborat prof. Vase Čubrilovića o manjinskom pitanju u Jugoslaviji prvi put se integralno objavljuje u obliku u kakvom je sačuvan u Arhivu Srbije. Motivi su višestruki: njih je moguće pronaći u vremenu kada je nastao elaborat (3. novembar 1944); u samom sadržaju teksta i činjenici da autor nije bio samo profesor univerziteta već i značajna historijska ličnost (učesnik Sarajevskog atentata) i osoba koja je za potrebe Srpskog kulturnoga kluba već razrađivala slične elaborate (7. mart 1937). Uobličavanje ideje o „nelojalnim manjinama" nije bila originalna i autentična, ali je u svakom slučaju proizvodila posljedice koje se mogu analizirati u posljednja dva vijeka. Sa stanovišta srpske nacionalne ideje, problem se može posmatrati i u kontekstu činjenice da je Srbija „izgubila" Kosovo na jugu, ali je „dobila" Vojvodinu na sjeveru. Naravno, ovakav zaključak može proisteći iz analize konkretnih posljedica realizacije ideja naznačenih u elaboratu, bez obzira na to što će većina autora koji su ga izučavali tvrditi da partizansko rukovodstvo nije prihvatilo Čubrilovićev elaborat. Suština je ipak u tome što niko od njih ne osporava da je Vojvodina „očišćena od njemačke etničke manjine". Bitan motiv objavljivanja dokumenta se sastoji i u potrebi kritičkog raščlanjivanja pojma „nelojalna manjina". Posebno u okviru ideološko-političkog konteksta stanja u ratu na ovim prostorim. Jer se postavlja pitanje da li bi, ako bi se tada važećim ideološko-političkim kantarom vagali svi, došli do paradoksa da su neki narodi koji su bili „većina" (npr. Srbi i Hrvati), s obzirom na snagu „četničkog" i „ustaškog" pokreta i kvalifikacije tih pokreta u komunističkoj politici, također, po vrijednosnom sistemu prisutnom u elaboratu, trebali biti predmetom pažnje? Naravno, to što se takva mogućnost i ne nazire postaje jasno da navedene ideje ne treba posmatrati kao posljedicu ideološko-političke konstrukcije nastale trenutno u osvit pobjede komunista, već kao kontinuitet realizacije nacionalne ideje i projekata prisutnih još u 19. vijeku?

Ključne riječi: **Vaso Čubrilović, manjinske grupe, kolonizacija, Drugi svjetski rat, Vojvodina, Kosovo i Metohija**

„Put do nacionalne države popločan je represijom. Njegov zakon glasi: ili – ili. To znači: prema vani isključivanje, konstrukcija tuđinaca, slika neprijatelja i njihovo uklanjanje (ubijanje) u (prijetećim) ratovima; prema unutra prisilna asmilizacija, protjerivanje, zatiranje kulture i života 'devijatnih' grupa, koje se ne priklanjaju 'materinskom' jeziku državne istovjetnosti" – napisao je Ulrich Beck*[1], pokušavajući da odgonetne suštinu historijske pojave nacionalne države. Naime, teško je, imajući na umu historijsko iskustvo 19. i naročito 20. vijeka, ne složiti se sa zapažanjem Mari Žanin Čalić, koja već u predgovoru svoje knjige o Jugoslaviji potencira sljedeće stanovište: „Ipak u Evropi i danas dominira jedno gledište, koje nacionalnu državu razume kao tobož prirodno agregatno stanje istorijskog razvoja i koje nastoji da nacionalne razlike i 'posebne puteve', kontigenciju i divergenciju shvati kao primarne, konvergenciju i unifikaciju nasuprot tome kao podređene procese."*[2] Teško je ne razumjeti protivurječan hod historijskog razvoja u kojem carstva (kao najveće multinacionalne tvorevine) „razara ideja" nacionalne države*[3] kao historijskog ideala počev od 19. vijeka, da bi se, tek stvaranjem takvih država i poslije skoro dva vijeka, utvrdilo da samo 0,5% svjetskog stanovništva živi u jednonacionalnim državama.*[4] Znači li takvo iskustvo da je jednonacionalna država utopija do koje se stiže samo represijom i nasiljem, jer je jedno sigurno: ona nije bitno, a posebno ne dominantno stanje u društvu. Sigurno, nije ni „prirodno agregatno stanje istorijskog razvoja"*[5], pa bi samim tim svaki cilj ka tome morao biti definiran kao protivprirodan antihistorijski i nasilan čin. U svakom slučaju, pitanje nacionalne države i problem manjina u njoj je novijeg historijskoga datuma, ali je svakako starije od Drugog svjetskog rata, iako se u međunarodnom pravu ovo pitanje pojavljuje, u savremenom kontekstu, tek od početka 20. vijeka. Odnosno, do tada je ovo pitanje posmatrano više u kontekstu vjerskih, a ne nacionalnih manjina. Dovoljno je podsjetiti da Bečki kongres 1814, prvi put u jednom međunarodnom ugovoru, proklamuje slobodu svih vjera, dok su na Berlinskom kongresu 1878. godine odredbe o vjerskim slobodama nametnute Osmanskom carstvu, kao i novopriznatim državama (Crnoj Gori, Rumuniji, Bugarskoj, Srbiji), i to na prijedlog Francuske, a uz

*[1] Cit. prema: S. Vrcan, *Nacija: Nacionalistička ili građanska ili postnacionalna konstelacija?Između autoritarizma i demokratije,* Cedet, Beograd, 2004, 149.

*[2] *Istorija Jugoslavije u 20 veku,* Clio, Beograd, 2013, 9.

*[3] O pojmovima nacije i nacionalne države vidi: B. Đukanović, B. Kuzmanović, M. Lazić, M. Bešić, *Nacija i država,* CID, SoCEN, Podgorica, 2001.

*[4] A. Despić, *Pozdravna reč na naučnom skupu,* Položaj manjina u SRJ, SANU; vidi i: M. Mitić, *Nacionalne manjine, Prava pripadnika manjina i zaštita teritorijalnog integriteta država,* Beograd, 1998, 49.

*[5] ***Vidi***: M. Ž. n.d., Clio, Beograd, 2013, 9.

podršku Njemačke, Austro-Ugarske i Italije.*[6] Manjine se prvi put spominju nakon Prvog svjetskog rata u Vilsonovom nacrtu Pakta Društva naroda.*[7] Iako je navedena Vilsonova inicijativa doživjela neuspjeh, odredbe o manjinama su ipak unijete u mirovne ugovore, prvo u odnosu na Poljsku i Čehoslovačku, a potom i na Rumuniju, KSHS, Grčku, Austriju, Mađarsku, Bugarsku i Tursku. Delegacija KSHS nije potpisala navedene odredbe ugovora (u instrukcijama je stajalo da ga ne potpisuje „ako je štetan po našu državu"). Predsjednik tadašnje vlade Ljubomir Davidović je tim povodom podnio ostavku, a PNP*[8] je također odbio da odobri potpis ovih ugovora. Ugovor je tek naknadno potpisan na insistiranje Klemansoa*[9], predsjednika Mirovne konferencije u Parizu.

(Navedimo još samo činjenicu vezanu za međunarodno pravni razvoj ovoga pitanja da je loše iskustvo, među kojima je posebno bila važna zloupotreba prava manjina od strane Njemačke, bio glavni razlog što je ovo pitanje potpuno bilo isključeno iz rada UN nakon Drugog svjetskog rata.)

Od svog nastanka 1918. godine Jugoslavija je bila složena višenacionalna zajednica. Nacionalna struktura te složene tvorevine izvodi se posredno iz podataka za maternji jezik, vjeroispovijest, i prema istraživanju Branislava Gligorijevića. Ona je 1921. god. izgledala ovako: Srbi, 4 704 876 (39%); Hrvati, 2 889 102 (23,9%); Slovenci, 1 023 588 (8,5%); Muslimani, 759 656 (6,3%); Makedonci, 630 000 (3,3%); Nijemci, 512 207 (4,3%); Mađari, 472 079 (3,9%); Albanci (Arnauti, Šiptari), 483 871 (4%); Rumuni, 183 563 (1,6%); Turci, 143 453 (1,2%); Italijani, 11 630 (0,1%); slovenske manjine, 198 857 (1,6%); Ostali 42 756 (0,3%). Prema podacima iz 1921. godine ukupno je na području tadašnje jugoslavenske države živjelo 12 055 715 stanovnika.*[10] Iako je matematički bila država u kojoj su svi narodi mogli biti manjina ili većina, zavisno od trenutnih političkih kalkulacija, Ustavima te države iz 1921. i 1931. načelno su proklamovana opća građanska prava*[11], no između norme i prakse bilo je velikih razlika. Istraživanja pokazuju da na područjima na kojima su priznati narodi (Srbi, Hrvati, Slovenci) bili manjina nijesu bili u istovjetnom položaju kao na prostoru na kojem su bili većina u kompaktnim

*[6] ***Vidi***: I. A. Pržić, *Zaštita manjina,* Beograd, 1933, 25-67.

*[7] „Društvo naroda tražiće od novih država kao prethodni uslov da bi ih priznalo kao nezavisne ili autonomne države, da se obavežu da pruže svim rasnim ili narodnosnim manjinama u svojoj pravnoj nadležnosti kako pravno tako i faktički, potpuno isto postupanje i bezbednost koju pružaju većini rase ili narodnosti svog naroda";
Vidi: M. Mitić, *Nacionalne manjine, Prava pripadnika manjina i zaštita teritorijalnog integriteta država,* Beograd, 1998, 14.

*[8] To je bilo privremeno narodno predstavništvo koje je do izbora za Ustavotvornu skupštinu obavljalo zakonodavnu vlast. Ovo tijelo nije bilo birano, već imenovano po teritorijalnom principu.

*[9] ***Vidi***: A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920,* Beograd, 1969; M. Mitić, *Nacionalne manjine, Prava pripadnika manjina i zaštita teritorijalnog integriteta država,* Beograd, 1998, 14–15.

*[10] ***Vidi***: B. Petranović, *Istorija Jugoslavije I,* Beograd, 1988, 32.

[11] Čl. 4 –„Državljanstvo je u čitavoj Kraljevini jedno. Svi su građani pred zakonom jednaki. Svi uživaju jednaku zaštitu vlasti; "* čl. 5, Ujemčava se lična sloboda; čl. 12, Ujemčava se sloboda vere i savesti. . .
Vidi: *Ustav Vlade Kraljevine Srbije, Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije 1835-1941,* Beograd, 1988, 209-231.

zajednicama. S druge strane, položaj manjina bio je veoma raznolik i iznad svega je zavisio od snage matične države i respekta i odnosa prema njoj. U tom kontekstu je sigurno postojala velika razlika u odnosu prema njemačkoj, italijanskoj i mađarskoj manjini u poređenju sa albanskom, turskom ili nekom drugom manjinom. Manjine su u principu uvijek smatrane „ježom u tuđem stomaku", te ih je po pravilu trebalo odstraniti ili „nacionalizovati". U tom smislu su već postojala zavidna iskustva; od „kolonizacije" do potpisivanja ugovora o „preseljenju" sa drugim državama. Kolonizacija je kao mjera državne politike i stare i nove Jugoslavije proklamovana sa ciljem da riješi „agrarno pitanje", odnosno da se osigura zemlja bezemljašima. Nije nimalo slučajno da se takva politika provodila uglavnom na prostorima Vojvodine i Kosova i Metohije, jer su su ih u većem broju naseljavale „manjine". Tako se ovo pitanje rješavalo kao pitanje „agrarne reforme" kojoj je država pristupila već 1919. godine. Tada su donesene „Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme", kojima je proklamovano raskidanje kmetovskih odnosa (u BiH, nekim krajevima Srbije i Crne Gore), uz oslobađanje čifčijskih odnosa i nadoknade agama, zatim raskidanje kolonatskih odnosa (u Istri, Dalmaciji, Goričkoj), razdioba velih posjeda (100-500 jutara). Ustanovljen je i poseban „državni fond za agrarnu reformu", u čiji je djelokrug poslova spadalo pitanje unutrašnje kolonizacije, repatriranje jugoslavenskih iseljenika u Americi i drugim zemaljama, i uopće pitanje „preseljenja Srba, Hrvata i Slovenaca koji žive u drugim državama"*[12]. Subjekti ove reforme bili su „dobrovoljci" kojima je srpska vlada još na Krfu 29. februara 1917. godine obećala da će svako lice koje stupi u srpsku vojsku i u njoj učestvuje u predstojećim borbama, po završetku rata, kao znak priznanja za zasluge, dobiti dovoljno obradive zemlje za naseljenje*[13]. Sledstveno tome, Ministarstvo za agrarnu reformu je već 8. septembra 1919. godine izdalo raspis kojim je naređeno nižim agrarnim organima da svim dobrovoljcima, bez obzira na imovno stanje pojedinaca, dodijele besplatan zakup po 5 ha zemlje (ako se radilo o borcu), odnosno 3 ha (ako se radilo o neborcu). Uredbe su mijenjane, osnivani razni Savezi dobrovoljaca, kojih je prema zvaničnim državnim podacima iz 1924. bilo 32 219 na Solunskom

*[12] AJ, 96-45-126, *Predhodne odredbe za pripremu agrarne reforme 1919.*

*[13] M. Erić, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918-1941,* Sarajevo 1958, 246.

frontu, od čega 219 iz Crne Gore, ali aljkavost, nemarnost i korupcija su sve ove mjere obesmislili. Sve u svemu, prema raspoloživim, nepotpunim, podacima Vrhovnoga povjereništva agrarne reforme u Skoplju s kraja 1932. na površini od 131 859 ha bilo je naseljeno 19 764 korisnika. Istovremeno, u periodu od 11. juna 1931. do kraja 1939. god. podijeljeno je 118 725 ha na 30 604 interesenta. U cjelini bi se moglo zaključiti da ove mjere nijesu dale očekivane rezultate, kako sa socijalnog aspekta (jer nije do kraja riješeno agrarno pitanje), tako ni sa nacionalnog (jer nije postignuta „većina" u oblastima naseljenim „anacionalnim" elementima). U svim dokumentima Crnogorci su označavani kao najpogodniji element u procesu „nacionalizovanja"*[14]. Zato su oni bili i „najveće žrtve" takve politike, jer, s jedne strane, nisu riješili svoje goruće socijalno-ekonomske probleme, dok su, s druge strane, u teškim okolnostima bili izloženi „gnjevu" onih koji su smatrali da su ove mjere bile usmjerene protiv njih.

Politiku humane razmjene stanovništva promovirale su Grčka i Turska nakon Prvog svjetskog rata. Ove dvije zemlje su u Lozani 30. januara 1923. godine potpisale Konvenciju*[15] o razmjeni grčkog i turskog stanovništva (pripadnika vjerskih manjina), kojom je već u članu 1 naznačeno: *„Od 1. maja 1923 pristupit će se obaveznoj razmeni turskih građana grčke pravoslavne vere, nastanjenih na turskim teritorijama, i grčkih građana muslimanske vere nastanjenih na grčkim teritorijama. Ova lica neće moći ponovo da se nastane u Turskoj, odnosno Grčkoj, bez dozvole turske, odnosno grčke vlade"* *[16]. S obzirom na to da je proces iseljavanja Turaka (muslimana) sa prostora jugoslavenskih zemalja tekao još od 1876, zatim, 1878. godine, i da je inteziviran nakon Prvog svjetskog rata, kada se prema nekim podacima iselilo između 40 i 50 hiljada Turaka (muslimana)*[17], sve dok turska vlada nije riješila da ovo pitanje uredi međudržavnim sporazumom. Na konferenciji predstavnika ovih zemalja koja je počela 8. juna 1938. godine parafiran je sporazum već narednog mjeseca. Sporazumom se predviđalo da se iz Jugoslavije iseli 40 000 muslimanskih porodica u Tursku, počev od 1. juna 1939. Bilo je predviđeno da se prve godine iseli 4 000 porodica, druge 6 000, treće i četvrte po 7 000, pete i šeste po 8 000. Sporazum je trebalo s jugoslavenske strane da potpiše

*[14] ***Vidi***: Š. Rastoder, *Životna pitanja Crne Gore 1918-1929,* Bar 1995, 70-79.

*[15] Konvencija je ratifikovana od strane Turske 23. VIII 1923, a od Grčke 25. VIII 1923.

*[16] ***Vidi***:*Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996* (II tom 1919-1945), priredio M. Stojković, Beograd 1988, 156-162.

*[17] Ovim imenom su uglavnom označavani svi pripadnici islamske vjere sa ovih prostora .

jugoslavenski poslanik u Ankari, pošto ga prethodno odobri vlada. Međutim, zbog protivljenja albanske manjine u Jugoslaviji i same Albanije, koje su sporazum tumačile kao sredstvo iseljavanja Albanaca*[18] a ne Turaka, sporazum nije potpisan, tako da nije realiziran.*[19]

Prethodno navedene činjenice pojašnjavaju historijski kontekst koji pomaže boljem i svestranijem razumijevanju dokumenta koji integralno objavljujemo, a koji je do sada fragmentarno i necjelovito objavljivan. Dokument se vezuje za Vasu Čubrilovića,*[20] poznatog historičara i akademika SANU. Dokument koji prvi put integralno objavljujemo čuva se u Arhivu Srbije*[21]. Ima ukupno 15 stranica; a 11 stranica gusto kucanoga teksta mašinom na ćirilici i četiri stranice tabela. Iako na dokumentu stoji datum 3. novembar 1944, dokument je ostao potpuno nepoznat u narednih 45 godina. Prvi put ga je objavila *Mladina* (br. 49 od 18. XI 1988), a zatim *Nedeljni telegraf* (18. i 25. 10. 1996). Na engleskom jeziku ga je objavio Robert Elsie u: *Gathering clouds: the roots of ethnic cleansing in Kosovo and Macedonia: early twentieth century documents, Peja 2002, 68-76.* Prvi u Crnoj Gori, 1997. godine, dokument je objavio Hamdija Šarkinović*[22], preuzimajući tekst iz knjige Vase Čubrilovića*[23], objavljen kao posebna studija. Prema našim saznanjima, ovim dokumentom se bavio i ugledni časopis *Hereticus*, u okviru temata o albanskom pitanju i Kosovu i Metohiji 2007. godine.*[24] Imajući na umu vrijeme kada je dokument napisan, kao i ko je njegov autor, i bez obzira na dileme da li se radi o skici, nacrtu, memorandumu, usvojenom ili neusvojenom prijedlogu, pa čak i na činjenicu da je pokazivan i u tribunalu u Hagu, kao dokaz za upotrebu termina „etničko čišćenje", ipak, smatramo da su brojni aspekti ovoga dokumenta nedovoljno analizirani ili tumačeni izvan realnog historijskoga konteksta. Ali, pođimo redom. Početak ćemo od datuma nastanka dokumenta. Naveli smo da na dokumentu stoji datum 3. novembar 1944. To je samo dvije nedjelje po oslobođenju Beograda, što opravdano provocira pitanje da li je „elaborat, memorandum, skica, nacrt", kako god da ga nazovemo, naručen ili je to bila inicijativa samog Čubrilovića? Odgovor može biti potvrdan ili odričan, ali je činjenica da se za ovog autora vezuje

*[18] Prema podacima Istorijskog instituta u Prištini, od 1919. do 1940. godine je iseljeno ukupno 255 878 muslimana iz Jugoslavije u Tursku, od čega 215 412 Albanaca.
Vidi: D. Pavlica, *Kosovo, Savremena istorija* Kosova, Peščanik, 19/09/2011.

*[19] ***Vidi**: *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996* (II tom 1919-1945), priredio M. Stojković, Beograd 1988, 416-417.

*[20] Dr. Vaso Čubrilović rođen je u Bosanskoj Gradišci 14. januara 1897. Umro je u Beogradu 11. juna 1990. Bio je srpski akademik i historičar. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je u Sarajevu. Za vrijeme gimnazijskih dana upoznao se sa Danilom Ilićem, i postao član organizacije Mlada Bosna. Bio je učesnik u atentatu na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda 28. juna 1914. godine u Sarajevu. Zbog maloljetnosti, sud ga je poštedio smrtne kazne i osudio na 16 godina teške tamnice, koju je izdržavao u Sarajevu. Poslije raspada Austro-Ugarske monarhije, krajem 1918., oslobođen je i odlazi u Srbiju. Po završetku rata, završava historiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a kasnije na historiji (filozofiji) i doktorira. Do početka Drugog svjetskog rata radio je kao profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu (sve od 1930. godine). Na tome mjestu, sa kraćim prekidima za vrijeme rata, ostao je punih 40 godina. Dana 7. marta 1937. objavio je svoje djelo Istjerivanje Albanaca. Po izbijanju rata i okupacije Jugoslavije počeo je antinjemačku propagandu i odbio da prihvati mjesto na Beogradskom univerzitetu za vrijeme okupacije, pa je zato uhvaćen i odveden u logor na Banjici. Pušten je krajem 1943. godine i ostaje u Beogradu. Po formiranju prve privremene vlade DFJ, kao ugledni naučnik, zauzeo je mjesto ministra za poljoprivredu (1945). Prestao je biti član Zemljoradničke stranke, prihvatio liniju NKOJ-a, i postao član KPJ krajem 1945. Po oslobođenju Beograda, Vaso Čubrilović je postao dekan Filozofskog fakulteta, umjesto akademika Veselina Čajkovića, kome je Sud časti grada Beograda oduzeo tu funkciju. Također je bio i član Komisije za obnovu Beogradskog

memorandum *Iseljavanje Arnauta*[*25], odnosno predavanje pod tim nazivom održano u Srpskom kulturnom klubu 7. marta 1937. godine. Upravo ta činjenica daje dodatni značaj ovom dokumentu u kontekstu geneze ideja. Usporedba sadržaja ova dva dokumenta to nedvosmisleno potvrđuje. Pošto se o prvom mnogo više pisalo[*26], usredsredit ćemo pažnju na ovaj drugi iz više razloga. Prvi je zapažanje da Čubrilović „manjine" u Jugoslaviji vidi kao „neslovenske narode" (Nijemci, Mađari, Arnauti, Rumuni, Italijani), odnosno one etničke zajednice koje imaju matične države u susjedstvu. Drugi aspekt tog zapažanja je vezivanje rasprostranjenosti manjina i dovođenja istih u vezu sa geostrateškim položajem zemlje kao cjeline. Razumijevanje pitanja perspektive manjina u kontekstu ponašanja tokom Drugog svjetskog rata i otvorene ili prekrivene kolaboracije sa okupatorom je u suštini politički sud reduciran samo na ponašanje manjina. Jer, u dominatnom ideološkom kontekstu iz vremena nastanka dokumenta kao kolaboricionistički pokreti bili su i neki u kojima su masovno participirali pripadnici dva najveća naroda (ustaški i četnički pokret), te se s pravom postavlja dilema o opravdanosti primjene ovoga kriterija, bez obzira na to što se činjenično (posebno u slučaju njemačke manjine) može činiti razumnim. Ono što se čini više problematičnim je opisivanje jugoslavenske politike prema manjinama kao *„širokogrude i trpeljive"*, što je moralo zasmetati komunističkoj vrhuški, bar u onom dijelu u kojem je takav sud bio apsolutno nesaglasan sa politikom KPJ i njenom ideološkom retorikom. Očigledno je da to nije zasmetalo Čubriloviću da ubrzo postane dekan, ministar i član KPJ, što samo ukazuje na daljnju detaljnu i sistematsku provjeru svih dokumenata, činjenica i okolnosti vezanih za nastanak ovoga dokumenta. Drugo, ne manje intrigantno pitanje je i ono, ako se prihvati stanovište da dokument Vase Čubrilovića nije prihvaćen kao osnova političkih ideja i ciljeva od strane najviših zvaničnika, kako se moglo desiti da se mnoge od ideja iz dokumenta, kasnije nalaze kao odluke, praksa i politika? Imamo li pravo tvrditi da je u pitanju slučajnost? Ili, konačno, da li se u bilansima ukupne politike mogu prepoznati neke od ideja iz elaborata Vase Čubrilovića? Zato je važno analizirati poziciju apostrofiranih manjina (Nijemci, Mađari, Arnauti, Italijani) u

univerziteta i inspektor za Filozofski fakultet. Po formiranju Vlade FNRJ, Vaso Čubrilović je bio ministar za poljoprivredu (1945–1946) i ministar za šumarstvo (1946–1950). Osnivač je Balkanološkog instituta u Beogradu 1970. i bio redovni predavač na Katedri za Istoriju Jugoslavije, zajedno sa njenim osnivačem dr. Jovanom Marjanovićem. Dobitnik je Oktobarske nagrade i Sedmojulske nagrade. Autor je više naučnih radova i monografija iz historije južnoslavenskih naroda.

*22 ***Vidi***: H. Šarkinović, *Bošnjaci od načertanija do memoranduma,* Podgorica 1997, 243-259.

*23 ***Vidi***: V. Čubrilović, *Manjinski problem u novoj Jugoslaviji,* Beograd 1994.

*24 *Hereticus,* 1/2007, 379-391.

*25 AVII, K69, f 4, br. 2.

*26 ***Vidi***: A. Beljo, I*deologija Velike Srbije;* Hamdija Šarkinović, n. d, 213-230; J. Buxovi, *Kosova,* III, Prischtine 2012, 198, 203-208, 285-287...

kasnijem periodu. Posebno, sudbinu Nijemaca, iz tog razloga što se stiče utisak da je najveći dio mjera primjenjen u odnosu na njih praktično operacionalizacija ideja iznijetih u elaboratu Vase Čubrilovića? Tek će studioznije bavljenje ovim problemom potvrditi ili odbaciti navedeno stanovište, no neke činjenice se prosto nameću i one su već ugrađene u dokumentarne filmove koji se posljednjih godina prave na tu temu. Stradanje vojvođanskih Nijemaca na kraju rata, osnivanje logora u kojima su zatvarani, oduzimanje imovine i masovne grobnice tema su filma Eve Hiš. Prema istraživanjima CNA pošlo se od pretpostavke da je na području bivše Jugoslavije živjelo između 510 i 540 hiljada Nijemaca. U vrijeme istraživanja (2010) bilo ih je 3 901, od čega u Vojvodini 3 154. Istraživanje ukazuje na brojku od 67 000 stradalih civila Nijemaca. Stradanje se vezuje za odluku AVNOJ-a od 21. novembra 1944, kojom je odlučeno da se ekspropriše imovina*[27] svim građanima Jugoslavije njemačkoga porijekla*[28], čime je nad Nijemcima primijenjen institut *„kolektivne krivice"* i proglašeni su neprijateljima nacije. Oduzeto im je jugoslavensko državljanstvo i izgubili su sva građanska prava. Od oktobra 1944. počelo se sa njihovim interniranjem u logore, a već do avgusta 1945. sva sela u kojima su živjeli Nijemci bila su *„očišćena"*. Izuzetak je pravljen samo prema onim Nijemcima koji su bili vjenčani sa osobom druge nacionalnosti ili su se borili na strani partizana. Od kraja oktobra u Banatu, i od sredine novembra do juna 1945. u Bačkoj, pobijeno je 7 000 civila, uključujući žene i djecu; deportirani su u SSSR u radne kampove (gdje je umrlo oko 2 000 zbog gladi i bolesti), pobijeno oko 5 000 ratnih zarobljenika. Izvršena je tzv. „slavizacija" djece, tako što su deportirana u jugoslavenske domove za nezbrinutu djecu. Oko 167 000 civila, od 195 000, koliko ih je ostalo u Jugoslaviji, bilo je zatvoreno u kampove. Između 1944. i 1948. umrlo je oko 48 500 podunavskih Nijemaca zbog egzekucija, maltretiranja, nedovoljne hrane i teškog rada, od toga u Vojvodini 35 000. Za ovu populaciju je postojalo oko 100 logora, od kojih su najzloglasniji bili oni u Knićaninu (Banat), Gakovu (Bačka), Kruševlju (Bačka), Sremskoj Mitrovici, Molini, Bačkom Jarku*[29]. U svakom slučaju, „njemačko pitanje" je u historiografiji otvoreno tek početkom 20.I vijeka, i, sudeći

*[27] O historijatu eksproprijacije B. Petranović *u Istoriji Jugoslavije II* (Beograd 1988, 345) piše: „Od izvršenika je zavisio i postupak oduzimanja imovine: za imovinu Trećeg Rajha i pripadnike njemačke nacionalne manjine bilo je dovoljno da se utvrdi objekt eksproprijacije pa da se odlukom upravnog organa narodnooslobodilačkog odbora imovina prenese u svojinu, dok se saradnicima neprijatelja imovina oduzimala pravosnažnom sudskom presudom, na bazi utvrđene krivice u dokaznom postupku."

*[28] Ova odredba je potvrđena i kasnije. Jugoslovenski zakon od 31. 7. 1946 određuje: Eksproprijacija se odnosi na sve Nemce osim onih koji su se borili za partizane, ili su bili aktivni u pokretu oslobođenja, koji su asimilovani pre rata, zatim oni koji su venčani za Južne Slavene ili nekom drugom manjinom, nacionalnošću koja nije bili neprijatelji partizana. (Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge, und Kriegsgeschädigte 2004:103E.

*[29] ***Vidi više***: N. Horozović, H. Rill i J. Žic, *Izveštaj sa puta po Vojvodini,* CNA, 30. decembar 2010; Donaudeutsche Landsmannschaft in Rheinland-Pfalz e. V. 2003:74; Arbeitskreis Dokumentation 1994:16; Arbeitskreis Dokumentation 1994:16; Donaudeutsche Landsmannschaft in Rheinland-Pfalz e. V. 2003:75; Arbeitskreis Dokumentation 1994:4; Arbeitskreis Dokumentation 1994:17; Arbeitskreis Dokumentation 1994:17; *Izvještaj Radne grupe za dokumentaciju* 2004: 150 (Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948); N. Stefanović, *Jedan svet na Dunavu;* http://www. drustvosns. org/nemacka%20manjina/stefanovics/jedan%20svet%20na%20dunavu. html

po nekim najavama, ono će biti tek aktuelizirano, prije svega u kontekstu savremenih integracionih procesa. Naime, Nijemci odbijaju da prihvate institut *„kolektivne krivice"* i u tom kontekstu „predsednik Njemačkog narodnog saveza Rudolf Vajs izjavio je da će Njemci tražiti da im se vrati imovina koja je oduzeta nakon Drugog svetskog rata potencirajući da je ta imovina u Srbiji procenjena na 32, 5 milijardi evra".*[30] Dakle, posmatrano iz perspektive posljedica, uočava se da je njemačka manjina najviše stradala i da su nad njom primijenjene neke norme odmazde koje se pronalaze u dokumentu Vase Čubrilovića*[31]. Zanimljivo je da argumente slične Čubrilovićevim, spominje i Milovan Đilas u obrazloženju ove odluke: *„I ratnicima i narodu su 'naši' Njemci toliko dozlogrdili da je u CK mnogo puta spominjano i isterivanje njemačkog življa sa našeg tla. No možda bi se mi i predomislili da Rusi, Poljaci i Česi već nisu zaklučili a delimično i izvršili isterivanje Njemaca. Mi smo stav prihvatili bez zasedanja, bez diskusije - kao nešto što su 'njemačka zločinstva' učinila shvatljivim i opravdanim."* *[32]

Uvođenjem instituta „kolektivne krivice", inauguriran je princip „osvete", koji može podijeliti javnost sa stanovišta (ne)opravdanosti, ali ne može biti promoviran kao načelo utemeljeno u pravnoj normi i međunarodnom pravu. O argumentima koji su motiviralii ovakvu odluku najuvjerljivije govore redovi objavljeni u partijskom glasilu, gdje se pored ostalog navodi: *„Ne može se odvajati nemački narod od hitlerovskog režima, jer se on skoro u celini solidarisao sa hitlerovskim zločinima. A nemačka nacionalna manjina u Vojvodini je bila najkrvaviji i najpodmukliji izvršilac Firerovih ludačkih planova. Stoga bi bilo čudovišno dati toj nacionalnoj manjini ona prava koja su odlukom Avnoja zagarantovana drugim nacionalnim manjinama".*[33] Odluku bi bilo pogrešno pripisivati isključivo partijskom aparatu, jer je u kontekstu vremena u kojem je donesena to očigledno bilo veoma rašireno mišljenje. Potvrdu tome možemo pronaći i u listu *Politika*[34].

Naša odluka da integralno objavimo dokument Vase Čubrilovića motivirana je činjenicom da, i pored toga što je, kao što smo pokazali, više puta publiciran, to nije niti u jednom slučaju urađeno saglasno principima recenzije historijskih izvora,

*[30] Prema ovim podacima, posljednja procjena imovine koja je oduzeta Nijemcima poslije rata datira iz 1990. godine i govori o tome da je vrijednost oduzete imovine u bivšoj Jugoslaviji oko 50 milijardi eura, od čega na Srbiju otpada 32,5 milijardi.
Vidi: *Zbog restitucije Mađarska razmatra podršku srpskoj kandidaturi,* 2. oktobar 2011. Izvor: Tanjug, Beta; Vidi: Radio 021 nedelja, 2. oktobar 2011: *„Prema njegovim rečima, bez prava na povrat imovine praktično su ostali svi oni čiji su preci za vreme Drugog svetskog rata nosili uniforme domobrana, honveda i Vermahta, iako je među njima bilo najviše prinudno mobilisanih. 'Za vreme rata u Vojvodini su razne vojske mobilisale ovdašnji živalj, a poznato je da je za odbijanje poziva na mobilizaciju u to vreme kazna bila samo jedna - smrt', rekao je Vajs. Podsetio je da su Nemci u Vojvodini nedavno dobili podršku četrdesetak nemačkih udruženja iz 10 zemalja, da se izbore za ostvarivanje svojih prava. Vajs je naveo da se nemačka udruženja iz ostalih zemalja sada više neće zadovoljiti samo skidanjem kolektivne krivice, već će tražiti ono što je od njihovih rođaka oduzeto. 'Opljačkana imovina, dokle se god ne vrati, uvek ostaje opljačkana imovina. Ovo je čist bezobrazluk prema nama i bačena rukavica prema svim žrtvama ratnog i poratnog perioda', kazao je Vajs. Prema njegovim rečima, poslednja procena imovine koja je oduzeta Nemcima posle rata datira iz 1990. godine i govori o tome da je vrednost oduzete imovine u bivšoj Jugoslaviji oko 50 milijardi euvra, od čega na Srbiju otpada 32, 5 milijardi. "*

*[31] ***Vidi***: *„Posle onih strahota što su ih Nemci počinili po našim zemljama i po celoj Evropi, oni su izgubili svako pravo a nikakav obzir zato ih treba nemilosrdno goniti",* V. Čubrilović, *Mnjinsko pitanje u novoj Jugoslaviji.*

*[32] ***Vidi***: M. Đilas, *Revolucionarni rat,* Književne novine, Beograd, 1990, 540.

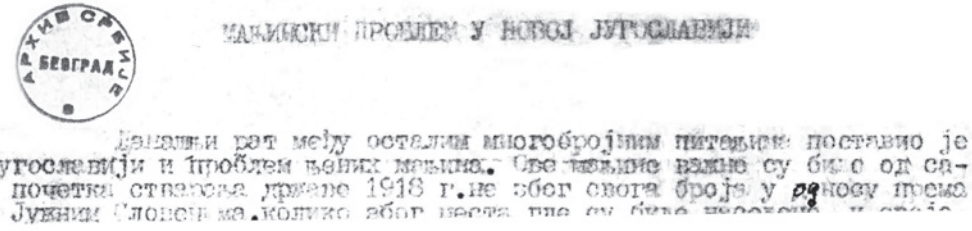
*[33] ***Vidi***: Borba, 23. novembar 1944, *Učvršćuje se snaga i jednistvo federativne jugoslavije,* str. 3.

*[34] ***Vidi***: Politika od 24. novembra 1944. str. 2, tekst Nova narodna dobra: „ Pitanje konfiskovanja neprijateljske imovine i nemačkih građana. . . je samo mali deo odštete koja naša država potražuje od Nemčke i nemač-

kog naroda za sva nedela i razaranja počinjena u ovom ratu (...) ”

standardima moderne naučne ekspozicije i potrebe afirmacije stanovišta da je svako naučno stanovište prihvatljivo ako je sistematično, logično, mjerljivo i provjerljivo.

MANJINSKI PROBLEM U NOVOJ JUGOSLAVIJI

■ ILUSTRACIJA: KOPIJA DOKUMENTA VASE ĆUBRILOVIĆA, početak stranice 1.

Današnji rat među ostalim mnogobrojnim pitanjima postavio je u Jugoslaviji i problem njenih manjina. Sve manjine važne su bile od samog početka stvaranja države 1918. g. ne zbog svog broja u odnosu prema nama Južnim Slovenima, koliko zbog mesta gde su bile naseljene i svoje povezanosti sa sebi srodnim narodima u susednim državama. Geopolitički položaj jugioslovenskih zemalja na raskršću civilizacija, imperija i naroda, na prelazu između istoka i zapada, sjevera i juga, delovao je u toku vekova, da se u njih naselili ili pokušali u većim masama naseliti i drugi narodi osim Južnih Slovena. Svojom žilavom vekovnom borbom mi smo uspeli da suzbijemo Italijane od našeg Jadrana, da zadržavamo Nemce na Karavankama, da uspešno vodimo borbu sa Mađarima i Nemcima u ravnicama Bačke, Banata i Srema, da zadržavamo širenje albanskog talasa od Drima prema Moravi i Vardaru. Međutim, za vreme vladavine Venecije, Austrije i Turske ovi narodi su ipak uspeli, da se inflitiraju u naše zemlje, stvarajući negde veća, negde manja svoja etnička ostrva u našim najbogatijim pokrajinama. U 18. i 19. veku, Austrija je prekrila Vojvodinu, Hrvatsku i Slavoniju sa nemačkim i mađarskim kolonijama. Od seobe Srba pod Arsenijem Čarnojevićem 1690. u Ugarsku, Arbanasi sistematskim pustošenjem srpskih

sela preplavili su[35] Kosovo i Metohiju, niz padine Šar planine, oni se u to doba spuštaju u gornji tok reke Vardara u Makedoniji. U to vreme pojačava se italijanska civilizacija po našim gradovima na Jadranu, kad je 1918. g. došlo do stvaranja Jugoslavije, mi smo Jugosloveni dobili razgraničenje sa susednim narodima na načelu narodnosti. Iako smo izgubili zbog toga velik deo zemlje, kojim smo etnički vladali još pre 100 god. mi smo (zbog toga)*[36] ih dobili u okvir svoje države veliki dio stranih naroda, koji su sačinjavali tako zvane narodne manjine. Njih je bilo u svemu*[37] (----) Nemaca; (----) Mađara; (----) Arnauta; (----) Rumuna; (----) Italijana.*

Mi smo posle oslobođenja 1918. g. prema nacionalnim manjinama zauzeli stanovište najveće širokogrudosti., iako su neke od njih već u ratovima 1914-1918 g. tako se prema nama ponašale, da su opravdano zaslužile i drugi postupak. Mirovni ugovori sklopljeni između nas i pobeđene Nemačke, Austrije, Mađarske, pored toga su nam naturali čitav niz obaveza kako da postupamo sa nacionalnim manjinama. Mi smo te obaveze savesno i pošteno ispunjavali. Kod nas su manjine uživale sva građanska prava, imale potpunu prosvetnu autonomiju i pravo održavanja kulturnih veza sa sebi srodnim narodima. Posebice ove povlastice iskorišćavali su jugoslovenski Nemci. Oni su imali svoje osnovne i stručne škole, preko kulturbunda bili su kulturno usko povezani među sobom, čitav niz privrednih ustanova počev od zadružnih saveza do banaka, služio je privrednom unapređenju nemačkog čoveka u Jugoslaviji. I politički su Nemci bili organizovani i zastupljeni preko Nemačkog kluba u Narodnoj skupštini. Ne tako svestrano i čvrsto, ali ipak dosta jako bili su organizovani i Mađari u Vojvodini. Arnauti u Staroj Srbiji i Makedoniji uspeli su preko autonomije islamske verske zajednice, da dobiju u ruke jednu organizaciju, koja će svestrano služiti njihovim kulturnim i nacionalno političkim ciljevima.

Kako su jugoslovenske manjine iskorišćavale ovu našu širokogrudost i trpeljivost? Kod nas, kao i svugde u Evropi, pokazalo se da nikakva popustljivost nije u stanju da odvrati težnje pojedinih manjina, još pre rata zapaženo je jačanje separatističkih težnja nacionalnih manjina u svim državama, pa i u našoj. Sve povlastice kulturne i prirodne, poslužile su im, samo zato, da ih iskoriste, kao sredstvo za razbijanje država, kojima su uživalo.

*[35] Dopisano rukom.

*[36] Precrtano u originalu.

*[37] Na ovim dijelovima teksta je prazan razmak, što navodi na sumnju da su vjerovatno tu bile ispisane cifre koje su naknadno uklonjene, ili one bar nisu vidljive na kopiji kojom raspolažemo.

Poslije pojave nacional-socijalističkog pokreta u Nemačkoj, njene manjine prednjače ostalim manjinama u tom pitanju. Vođi Trećeg Rajha (i njihovi teroristi)[38], svesno i sa planom su iskorišćavali (svoje)*[39] manjine*[40] kao minu za razbijanje njima neprijateljskih država. Nemački teoretičari nemačkog nacional-socijalizma otišli su toliko daleko, da su izgradili novu teoriju o pripadnosti narodnoj. Po toj teoriji nosje'anje nacionalne svijesti ja; e je od osećanja lojalnosti prema državi. Zato svaki Nemac, bez obzira u kojoj državi živio i čiji građanin je bio, pre svega je Nemac, dužan na poslušnost Rajhu i njegovom vođstvu. Šireći ovu novu nauku o građanskim obavezama, nemački nacional-socijalizam je od manjina svoga naroda po raznim državama, stvorio jedno moćno sredstvo za borbu protiv samih država. Godine pre početka ovoga rata agenti Trećeg Nemačkog Rajha razmilili su se bili i po našoj državi, organizujući kulturno-politički, privredno i vojnički našu nemačku manjinu na ovoj osnovi. Neki uviđeniji i trezveniji jugoslovenski Nemci pokušali su tome da se odupru, ali su bili pregaženi talasom nacionalnog oduševljenja koga je Adolf Hitler umio da ulije u duše Nemačkih ljudi, naročito nemačke omladine. Tako su sve manjinske povlastice nemačkog naroda u Jugoslaviji bezobzirno iskorišćene da pre početka rata sa nama izgrade jednu moćnu petokolonašku armiju. Daleko bi odvelo opisivanje toga rada u našoj zemlji, svi znamo koje su bile posledice. Naši merodavni faktori u to doba, bili su o svemu tačno obavešteni ali nisu imali moralne smelosti da na vreme preduzmu mere, nažalost mnogi od njih su bili i sami petokolonaši, a još više ih je bilo, koji su svesno zatvrali oči pred činjenicama iz straha pred moćnim Nemačkim Rajhom. Videćemo, dalje od kakvih je posledica to bilo. Slično držanju Nemaca bilo je i držanje Mađara. Oni su bili mnogo slabije organizovani od Nemaca, siromašniji i kulturno zaostaliji, ali zato su imali neposredan naslon na susjednu Mađarsku. U poslednjim godinama pred rat, naglo otvaranje mađarskih privrednih preduzeća, pokretanje časopisa i listova i osnivanje mnogih kulturnih organizacija po Vojvodini, sve snadbeveno sa velikim novčanim sredstvima, govorilo je da iza sve te pojačane aktivnosti stoji mađarska vlada sa svojim dispozicionim fondovima.*

Arnautska separatistička akcija, naročito je bila jaka na Kosovu i Metohiji. Tu je oduvek

*[38] Precrtano.

*[39] Upisano rukom.

*[40] Ovdje se završava prva strana teksta u originalu.

bio aktivan Kosovski komitet, obično pomagan i novčano i politički od fašističke Italije. Kad je izborio sporazum sa Stojadinovićem preko Mehmed Spaha, Ferat beg Draga uspeo je da proširi autonomiju islamske verske zajednice i na Staru Srbiju i Makedoniju sa sedištem u Skoplju. Albanski separatisti su dobili naše oružje u ruke, oni su za dve do tri godine tako spretno iskoristili da su u svoje ruke dobili celokupnu versku i prosvetnu organizaciju Muslimana na Jugu. Preko nje oni su se politički organizovali i prešli u napad tako da je vlada u Beogradu u jesen 1939 bila prisiljena da tu autonomiju ukine. Kao što se vidi, još pre početka rata još 1941 naše nacionalne manjine su manje više neskriveno pokazivale svoju težnju da iskoriste prvi ratni sukob iziđu iz okvira naše državne zajednice i priključe se susednim državama. Kako se u upućenim političkim krugovima o tome dosta znalo, niko nije ni slutio, da se kod tih manjina nagomilalo tako velika količina mržnje prema nama. Ta mržnja i neobuzdana težnja za našim uništenjem nekima od njih je elementarni nagon posle 6 aprila ili već prvog dana rata i vojnik i građanin kod nas osjetio jeda Nemci, Mađari i Arnauti, čine glavni kadar petokolonaške vojske, koja se pojavila kao organ zavera i slugu u svakom mestu, da je bilo jasno da se ta organizacija morala stvarati sistematski i dugo vremena još pre početka rata. Izlišno bi bilo navoditi primere za njihov petokolonaški rad. Pomenuću samo glavne stvari.

Već prvog dana rata celokupna nemačka manjina u Jugoslaviji zaboravila je na građansku lojalnost i zakletvu državi u kojoj je živela. Stavlja se na raspoloženje vojsci Trećeg nemačkog Rajha. Kulturbund se preko noći pretvorio u političku organizaciju Folksdojčera. Privredne organizacije Nemačke u Jugoslaviji smesta su se ukopčale u nemačku ratnu privredu. Nemačka manjina organizovala se čitavim nizom naredaba odozgo, odvojeno od ostalih naroda, privilegisana i isticana kao vladajuća rasa. Svi muškarci Folksdojčeri stavili su se na raspoloženje nemačkoj vojnoj upravi. Jedan deo stupio je odmah u SS odrede i Gestapo, i služio kao policijska vojska po našim zemljama. Svi mi znamo da su ti Folksdojčeri iz Gestapoa i SS odreda bili gori o od najgorih Rajhdojčera. Ko ne zna u Beogradu[41] *folksdojčere dželate, Rihtera, Krigera, Kana, i čitav niz sličnih beštija u ljudskom obliku, koji su tri godine ubijali i pustošili ovu zemlju. Princ Eugenova divizija sastavljena od*

*[41] Ovdje je kraj druge stranice u originalu.

folksdojčera pročula se ne po junaštvu u borbi sa narodnooslobodilačkom vojskom nego po svireposti, paljenju i pustošenju naših sela u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini. Drugi folksdojčeri koji nisu bili u vojnoj službi, radili su u organizaciji Tot, bili su u privrednim preduzećima komesari i eksperti za sva moguća pitanja, samo gde se mogla prigrabiti koja para. Od našeg Banata bila je napravljena posebna upravna oblast, u kojoj su folksdojčeri imali celokupnu vlast. Treba pitati ljude iz tog kraja, da pričaju kakva je to bila uprava, kakvu je pravdu delila. Mi smo bili građani drugog reda, često izjednačavani sa progonjenim Jevrejima, šikanirani, pljačkani i za najmanju sitnicu u masama strijeljani. Ovakvo ponašanje Folksdojčera u Jugoslaviji izazvalo je ogromno ogorčenje kod svih Jugoslovena. Mi se možemo slagati ili neslagati u pojedinim pitanjima državne politike, ali smo danas složni u jedno, da sa Faolksdojčerima u Jugoslaviji, treba jednom zauvek prečistiti račune. Oni su to zaslužili svojim nelojalnim držanjem prema državi u kojoj su živjeli, svojom svirepošću i verolomnošću, svojom grabljivošću i i bezobzirnošću.
Kada je Mađarska u proleće 1941. propustila nemačku vojsku da nas napadne sa severa, ona je za nagradu dobila Bačku. Već u ratu 1914 do 1918. Mađari su se pročuli zbog svojih zverstava počinjenih po Srbiji i nasilja izvršenim nad Srbima u Vojvodini. Pored svega toga, kada je Vojvodina pripojena Jugoslaviji 1918. prešlo se preko svega. Nijedna glava mađarska nije pala kad je srpska vojska ušla u Vojvodinu. Međutim, kada je mađarska vojska 1941. prodrla u Bačku, bez borbe i krvi, ona je odmah počela sa sistematskim istrebljivanjem našeg življa u Bačkoj. Već u aprilu 1941. mađarska vojska izvršila je pokolje u Novom Sadu, Somboru i titelskom srezu. Glavni potkazivači i huškači bili su domaći Mađari. Koncem 1941 i početkom 1942 pokolji nad Srbima u Bačkoj su ponovljeni, nove hiljade ljudi, žena i djece pobijeno je iz pušaka ili pobacano u zamrznuti Dunav i Tisu. Na hiljade dobrovoljačkih porodica, što nije pobijeno odvedeno je u koncentracione logore u Mađarsku, gde ih je veliki deo propao. Računa se da je tokom okupacije Bačke pobijeno 20 -25. 000 Srba. Ne malu ulogu pri tom je imala i mađarska manjina u Bačkoj, mnogo manje kriva nego Folksdojčeri za pokolje nad Srbima; od njih se kasnije branila Kalajeva vlada u Pešti i tovarila odgovornost na leđa mađarskih fašista, ali ipak, objektivno uzevši

njihovo učešće u tome je bilo tako veliko da se ne mogu oprati.

Kada su u proleće 1941. g. prodrle nemačke motorizovane divizije na Kosovo i Metohiju, ceo arnautski svet je skočio na oružje i pritekao im u pomoć. Naoružan od Nemaca, Arnauti su počeli besomučno da pustoše srpska sela, po tim predelima. Na hiljade je kuća popaljeno, narod bez igde ičega najuren i ko je u to doba bio u Crnoj Gori i Srbiji, mogao je videti reke uzbeglica koje beže prema severu ili jugu, da spasu samo goli život. Italijanske i nemačke trupe išle su u svemu na ruku arnautskoj težnji da unište naš živalj u Staroj Srbiji. One su Arnautima dale oružje i celokupnu spremu, i kad su u susednim zemljama Srbiji, Crnoj Gori, Albaniji i Makedoniji počeli ustanci narodno-oslobodilačkog pokreta i partizana protiv okupatora, Arnauti iz ovih krajeva služili su kao glavna pomoćna snaga okupatoru u borbi protiv tih ustanika. Metohijski i kosovski Arnauti išli su sa Nemcima i Italijanima u stalne pohode protiv partizana u svim okolnim zemljama. Njihovi odredi zbog svoje svireposti i grabljivosti bili su strah i trepet za stanovništvo tih zemalja. Oni i danas, kada je nemačka vojska na izdisaju služe kao glavni oslonac nemačkoj vojsci koja se iz Grčke i Makedonije, preko Kosova i Metohije povlači prema severu. Oni su u toku cele narodno-oslobodilačke borbe bila glavna smetnja spajanju narodno-oslobodilačkog pokreta iz Crne Gore, Bosne i Srbije sa pokretom u Albaniji i Makedoniji. Ljudi koji su upravljali operacijama narodnooslobodilačke vojske najbolje to znaju[42].*

Govoreći o držanju Arnauta u Staroj Srbiji i Makedoniji u ovom ratu, izuzimam časne izuzetke. Posebice treba da se oda priznanje junačkom držanju Albanaca iz prave Albanije. Oni su od samog početka poveli borbu protiv fašističkih osvajača njihove otadžbine, drugarski i lojalno sarađivali sa narodno-oslobodilačkim pokretom u Crnoj Gori i Makedoniji, stavljajući se na raspoloženje i pod vođstvo maršala Tita. Narodi Jugoslavije ne smeju nikada to zaboraviti i što god bude u njihovoj moći trebaju se truditi da im vrate vernost za vernost, pomažući siromašne brđane s ovu stranu Drima, da i ovi što pre privrednim i kulturnim napretkom stanu u red kulturnih naroda u Evropi. Ali simpatije koje mi osećamo prema narodu u Albaniji, ne smeju nas omesti da rasčistimo račune sa kvinslinškim razbojnicima Kosova i Metohije.

*[42] Ovdje se završava treća strana originalnog teksta.

Iz gore napisanih redaka vidi se, da su tri glavne manjinske grupe u Jugoslaviji same su se odrekle svojih građanskih prava, nastupajući otvoreno i neprijateljski prema državi u kojoj žive. Zato su izgubili pravo da se i dalje zovu naši građani. Njih treba ukloniti iz naše države jer su to zaslužili.

Razlozi zašto treba rešiti manjinsko pitanje u Jugoslaviji

Osim nelojalnog držanja ima i drugih dubokih državnih razloga koji nas prisiljavaju da iskoristimo ovaj rat i da rešimo manjinsko pitanje iseljavanje manjina. Naše manjine, već smo podvukli, nisu za nas opasne zbog svog broja već zbog svog geopolitičkog položaja i zbog svoje povezanosti sa sebi srodnim susednim narodima. Zato su one iskorišćavane od tih naroda u borbi protiv nas, a služile su ujedno kao kamen spoticanja između naše države i susednih naroda. Demokratska Federativna Jugoslavija može imati mira i osiguran razvitak samo onda, ako bude etniučki čista i rešenjem manjinskog pitanja jednom za uvek ukloni uzroke trvenjima između sebe i susednih država.

Kad gledamo na priložene karte (3 tabele)[43], mi vidimo, da su naše manjine skupile na vrlo važnim privrednim i strategijskim položajima naše države. Naprimer Vojvodina, koja vlada ušćima reka srednjeg Podunavlja u Dunav i gospodari pristupom iz srednje Evrope na Balkan, geo-politički uzevši, strateški je ključ Balkana. Bez nje glavne jugoslovenske zemlje Srbija i Hrvatska izgubile bi svoj oslonac na Dravi, Savi, Dunavu i Moravi i opet postale beznačajne periferijske zemlje neke Austrije, ili Turske. Vojvodina je žitnica cele Jugoslavije a da u njoj nema nijednog Srbina ili Hrvata, morali bi se za nju boriti zbog ishrane miliona naših građana južno od Save i Dunava. Kad čovek pokušava da stvara (privredni)*[44] plan za buduću izgradnju jugoslovenskih zemalja, on ga ne može zamisliti bez Vojvodine, kao žitne rezerve. Zemlje južno od Save i Dunava sa svojim rudnim bogastvom, sa bogatim šumama i velikom hidroelektričnom energijom, pružaju sve uslove za izgradnju savremene industrije. Ali, ona će se moći tamo podići samo u tom slučaju ako vojvođanske*

*[43] Dopisano rukom.

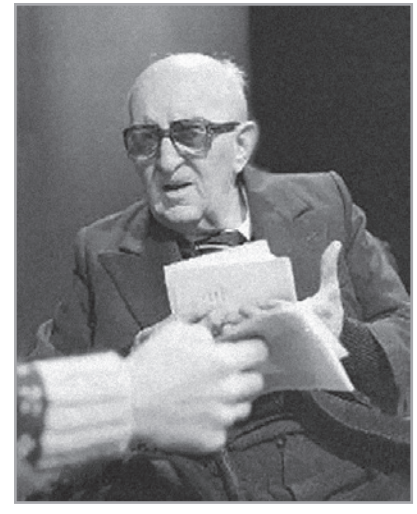
*[44] Riječ je precrtana u originalu.

ravnice pruže dovoljno životnih namirnica za ishranu radničkih masa po tim novim industrijama. Međutim, u toj Vojvodini mi Srbi i Hrvati činimo samo relativnu većinu, zato nam se moglo desiti u ovom ratu da Mađari uzmu Bačku, a Nemci od svojih manjina u Banatu, da od njega naprave mali Rajh.

Sličan je položaj zemalja oko Šar planine naseljene sada pretežno Arnautima. Ti predeli su razvođe balkanskih reka, što odatle teku u tri mora, zato su Kosovo i Metohija oduvek smatrani, kao strategijski centar Balkana. S druge strane držeći centralni deo Balkana ovi predeli razdvajaju Crnu Goru od Srbije, a njih obadve od Makedonije. Ove zemlje demokratske federativne Jugoslavije, sve dotle neće biti čvrsto povezane, dok ne dobiju i neposrednu etničku granicu. Ovo je naročito važno pitanje za Makedoniju. Od reke Vardara, njegov gornji tok drže Arnauti, njegov donji tok imaju u svojim rukama Grci. Mi, Južni Sloveni držimo samo srednji tok. Pozicije su suviše slabe i da ne bi mogle biti dovedene u pitanje onako, kako je to napravila Italija u ovom ratu, pripajajući Albaniji, ne samo Kosovo i Metohiju, nego i Debar, Kičevo, Gostivar i Tetovo. Mi ne smemo da imamo iluziju o razvitku budućih odnosa u Evropi. Ovaj strašni rat teško da će biti i posljednji. Mi ćemo i dalje ostati na raskrsnici svetova, zato i opet izloženi prvom udarcu, u nekom novom ratu.

Stoga je dužnost ljudi, koji upravljaju sudbinom ovih zemalja, da sada, već predviđaju sve mogućnosti i osiguraju ih od ponavljanja događaja iz ovog rata. Državnici stare Jugoslavije nijesu to imali u vidu 1918. kada su zadržali nacionalne manjine. Još više iz partijsko-političkih razloga oni su te manjine pomagali a mi smo u ovom ratu platili to sa desetinama hiljada glava. To se više ne sme ponoviti. I privredno važne su za nas plodne kotline Podloga, Kosova i Metohije. Oko njih se nalaze naše siromašne zemlje kao Crna Gora, Sandžak Novopazarski severno od Šar planine, i siromašna pečalbarska naselja Makedonaca južno od Šar planine. Oni s pravom traže da im se natrag povrati zemlja odakle su ih Arnauti najurili poslednjih 150 godina.

Ja namerno u ovom referatu usredsređujem pažnju na Vojvodinu i Staru Srbiju, jer smatram da je tu čvor našeg manjinskog problema. Pri rešavanju ovog pitanja nas ne sme da vodi nikakva želja za osvetom zbog počinjenih nasilja od njihove strane nad našim

VASO ČUBRILOVIĆ, SRPSKI AKADEMIK I HISTORIČAR

narodima. Samo hladni državni račun mora da upravlja našom politikom po ovom pitanju. Mi imamo tih manjina rasutih i po drugim pokrajinama. Bez sumnje, posle onih strašnih nasilja, što ih uz pomoć domaćih Nemaca počiniše Nemci iz Rajha po slovenačkim zemljama, Slovenci imaju puno pravo da traže čišćenje svojih zemalja od folksdojčera. Nova granica između nas i Austrije mora biti etnička granica između Slovenaca i Nemaca. Samo, tu je u pitanje desetina hiljada Nemaca i posao će moći svršiti sami Slovenci bez velikih komplikacija. Nemačke i Mađarske manjine po Hrvatskoj i Slavoniji, Bosni i Hercegovini, rasuta su ostrvca u etničkom moru jugoslovenskih naroda, i da će se proterati ili pretopiti bez velikog otpora. Za nas je glavni problem kako razbiti manjinske blokove na važnim geo-političkim položajima. Tu će morati priskočiti u pomoć snaga celokupne države preko federalne vlade.

Pošto smo izneli razloge zašto treba očistiti državu od manjina, da vidimo ima li mogućniosti za izvođenje toga plana. Objektivno uzevši, uslovi za taj posao su veoma povoljni. Ako se 1918. prilikom izgrađivanja Evrope polazilo sa stanovišta da se manjinsko pitanje može rešiti preko povlastica tim manjinama iskustvo iz ovoga rata su pokazala celoj Evropi da to nije tačno. Bezobzirno iskoriušćavanje nemačkih manjina od strane Trećeg Rajha, doveli su do saznanja, da je jedino pravično rešenje tog pitanja, preseljavanje manjina. Sam Treći Rajh poveo je jednu brutalnu kolonizatornu politiku prebacujući milione s jednog kraja Evrope na drugi. Šta više, on je spremao planove za iseljavanje čitavih naroda i putem jedne smišljene kolonizacione politike težio je da zavlada jugo-istočnom i istočnom Evropom. Da je on pobedio u ovom ratu, nas Južnih Slovena, posebice Srba nestalo bi sa lica zemlje. Ovaj način rešavanja manjinskog pitanja primili su bili i nemački saveznici Italija i Mađarska. Zato, je i razumljivo da su i naši saveznici stali na stanovište da se u ovom ratu manjinsko pitanje reši putem preseljavanja. Prvi bratski Sovjetski savez primjenjuje još pre rata ovu metodu u rešavanju manjinskih problema. On je već davno raselio Karelce na granicama Finske. Iz primorskih oblasti na Dalekom istoku iseljeni su Koreanci i Kinezi čak u Turkestan. Kada je Sovjetski Savez još 1940 zaposeo Besarabiju on je iselio iz nje 150. 000 Besarabskih Nemaca. Čitav grad od

baraka izgradili su te godine Nemci na ušću Save u Dunav u zemunskom polju. Mi beograđani imali smo tada prilike da gledamo transporte tih Nemaca, u tom logoru prilikom odlaska za Nemački Rajh. I sada vrši Sovjetski savez još u toku rata izmenu stanovništva, preseljavajući Poljake iz Ukrajine i Bele Rusije preko nove poljsko-sovjetske granice, a dovodeći otud Ukrajince i Belo-ruse u Sovjetski Savez. Pozivajući se na ove primere i mi ćemo imati pravo, da tražimo od naših saveznika, da se i naše manjinsko pitanje reši na isti način, iseljavanjem.

Tražeći od naših saveznika da nam dozvoli iseljavanje manjina mi će mo na to imati više pravo, nego ijedan drugi narod u Evropi. Ni jedan drugi narod nije toliko podneo, od naroda, s rodnim svojim manjinama, kao mi. Preko milion ljudi, žena i djece izginulo je u ovom strašnom ratu kod nas i to tri puta više je poklano nejači, nego što je ljudi palo na bojnom polju sa puškom u ruci. Veliki deo krivice za te pokolje nose na sebe kao što smo videli manjine. To našim saveznicima treba kazati i dokazati. Duboko sam uveren da će nas oni razumeti i izaći u susret našim željama. Naročito, veliko uzdanje polažem u bratski Sovjetski savez. Mi smo bili jedini narod pregaženi od nemačkog okupatora, što je digao ustanak Nemcu iza leđa, onda kad je Hitler u ljeto 1941 poveo nemačke horde na Lenjigrad, Moskvu, Staljingrad[46].

Tri godine mi smo se preko narodno-oslobodilačkog pokreta borili pod najtežim uslovima. Zato se s pravom možemo nadati da će nas bratski Sovjetski Savez pomoći, da onako rešimo manjinsko pitanje kod nas, kako ga je on rešavao i rešava kod sebe.

Manjinsko pitanje rešeno putem iseljavanja najlakše se vrši za vreme ratova kakav je ovaj. Narodi na čiju će štetu to ići naši su (ratni)[47] *protivnici u ovom ratu. Oni su napali nas, ne mi njih. Oni su pustošili naše zemlje i sami svesno iskoristili svoje manjine u borbi protiv nas. Mi nemamo prema njima nikakvih teritorijalnih zahteva, izuzev prema Italiji u pitanju Istre, Gorice i Gradiške. Zato, s tim većim pravom možemo tražiti kao pobednici da prime svoje manjine iz naše države.*

Ovaj rat sa svojim pokretima masa stvorio je i predhodno psihološko raspoloženje za iseljavanje. Naše manjine svesne su šta su počinile, zato se neće dugo ni braniti ako ih

*[46] Ovdje se završava tekst pete strane originalnog teksta.

*[47] Riječ precrtana u originalu.

proteramo. Općenito uzevši kada se uzmu u obzir svi elementi o kojima smo govorili mi nikada nijesmo imali povoljnije uslove za rešenje manjinskog pitanja, nego u ovom trenutku. Ovisi od širine pogleda, uviđavnosti i energije ljudi, što odlučuju sudbiniom našeg naroda, hoće li se to pitanje pravilno rešiti. Duboko sam uveren da oni shvataju značaj celog problema i da će znati pristupiti njegovom rešavanju. Zato i pišem ove redove.

Način rešenja manjinskog pitanja u novoj Jugoslaviji

Kada se stane na stanovište da je jedino pravilno rešenje manjinskog pitanja za nas, iseljavanje, nameće nam se čitav niz zadataka, koji se pri tom moraju rešiti. Da li seliti sve manjine ili samo pojedine narode, iz kojih pokrajina prvenstveno isterati manjinski elemenat, kako organizovati iseljavanje, a još je važnije kako naseliti napuštena sela i gradove. Daću o tome nekoliko napomena.

Po pitanju naroda koje trebamo iseliti mišljenja sam, da treba uzeti u red: Nemci, Mađari, Arnauti, (Italijani)[48] i Rumuni. Već smo izneli šta su sve u toku rata počinile kod nas nemačke, mađarske i arnautske manjine. Načelno gledajući, oni su svi zaslužili da izgube građanska prava u svojoj zemlji. Međuti, politički obziri zahtijevaju diferencijaciju. Posle onih strahota što su ih Nemci počinili po našim zemljama i po celoj Evropi, oni su izgubili svako pravo a nikakav obzir zato ih treba nemilosrdno goniti. Mađarski narod i kod nas, kao i u Mađarskoj, i pored pokolja u Bačkoj i pandurske službe Nemcima po Rusiji, ipak zaslužuju nešto obzira. Na njih ne bi trebalo primeniti sve one mere, koje će se primeniti protiv Nemaca. To isto važi i za Arnaute u Staroj Srbiji i Makedoniji. Međutim, prikom rešavanja manjinskog problema mi morasmo po svaku cenu etnički osvojiti Bačku, Kosovo i Metohiju, izbacujući pri tom koju stotinu (hiljada)*[49] Mađara i Arnauta iz naše države. Fašistički režim u Italiji strahovito je postupao sa našim svetom u Istri, Gorici i Gradišci. Kad dobijemo te zemlje natrag mi se moramo potruditi da ih ponovo etnički osvojimo, iseljavajući iz njih sve one Talijane, koji su se tamo naselili posle

*[48] Naknadno umetnuto manuskriptom.

*[49] Naknadno umetnuto manuskriptom.

1. decembra 1918. god. Samo Rumunima stvar će biti najlakša. Nekoliko desetina hiljada Rumuna živelo je u Banatu našem a nešto manje našeg sveta ima u rumunskom Banatu. Jednim političkim sporazumom sa vladom u Bukureštu dala bi se izvršiti razmena.

Drugo važno pitanje je, koje zemlje treba prvenstveno očlistiti od manjina. Već sam podvukao zašto za nas nije važno koliko isterati manjina, nego odakle ih isterati. One manjine, koje su rasute po našim zemljama, kao i pojedinačne porodice i manja naselja, nisu za nas opasne. Za nas predstavljaju opasnost veliki manjinski blokovi u strategijski i privredno važnim graničnim pokrajinama. Posebice ti manjinski blokovi su opasni onda kada se graniče sa sebi srodnim susednim narodima. Polazeći od ovog stanovišta za nas je važno očistiti Nemce, Mađare iz Vojvodine a Arnaute iz Stare Srbije i Makedonije. Isto tako treba potisnuti Nemce iz Kočevja, Maribora i drugih graničnih oblasti u Slovenačkoj. Ovim pitanjem će mo se zabaviti podrobnije.

Početćemo od Vojvodine. Kada uzme čovjek preda se etnografsku kartu ove naše zemlje, videće da je tako šarena, kao najljepši pirotski ćilim. Ali pažljivi posmatrač će vrlo brzo da izdvoji pojedine etničke blokove, koji daju osnovnu potku ovom ćilimu. Zapazit će naprimer da je glavna masa Mađarskih etničkih naselja smeštena u severo-istočnoj i srednjoj Bačkoj. Tu se nalazi počevši od Horgoša (. . . . .)[50] na severu, preko Sente, Bačke Topole*[51], Kuli i (Odžacima) *[52], Novom Sadu nalazi se glavni etnički mađarski blok u našoj zemlji. Od pola miliona Mađara koliko ih je bilo otprilike 1941 u Jugoslaviji, skoro 300. 000 živi u Bačkoj. Ostalih 200. 000 rasuto je po Banatu, Sremu, Hrvatskoj i Slavoniji kao beznačajne manjine. Ukloniti iz Bačke 200.000 Mađara značilo bi rešiti mađarski manjinski problem kod nas.*

Problem nemački nije tako jednostavan. Nemci žive rasuti po celoj državi ali oni su uglavnom naseljeni po bogatim ravnicama Bačke, Banata i Srema. Ako Mađari zauzimaju srednju i severo-istočnu Bačku(vidi priložene karte), Nemci zauzimaju jugozapadnu. Srezovi: Apatin, Novi Vrbas, Odžaci, Stara Palanka i dobrim delom Novi Sad i Sombor naseljeni su Nemcima. Ako želimo da stvorimo svoju apsolutnu većinu u Bačkoj, mi te srezove moramo očistiti od Nemaca. Uopšte, Bačka je ključ naših položaja u Vojvodini.

*[50] Nečitka riječ dopisana rukom.

*[51] Ovdje se završava tekst šeste stranice originala.

*[52] Riječ prekrižena u originalu.

*[53] Dopisano rukom.

Na nekih pola miliona Mađara i Nemaca u toj oblasti dolazi nešto više od 300.000 svih Slovena; Srba, Hrvata, Slovaka. Zato prilikom rešavanja manjinskog pitanja na ovu oblast treba naročito obratiti pažnju.

U Banatu je položaj mnogo bolji. Ova oblast nije tako pustošena u ratu kao Bačka. Mi imamo u njoj apsolutnu većinu a kao nacionalnu manjinu od većeg značaja, samo Nemce. Oni su smešteni u srezovima: Pančevo, Bela Crkva, Vršac, Bečkerek, Itebej i odatle ih treba isterati. U Sremu naseljeni su Nemci u srezovima: Zemun, Stara Pazova, Ruma, Šid. Oni drže najbolje i najplodnije zemlje i te srezove treba od njih očistiti. U Sloveniji predeli oko Kočevja i Maribora moraju biti oslobođeni od Nemaca. U ostalim našim pokrajinama treba po mogućstvu razbiti i raseliti Nemačka i Mađarska naselja, ali nabrojane srezove, treba beziuslovno od njih očistiti. Ako bi mi uspeli da izbacimo iz Bačke, Banata, Srema i označenih srezova 5-600. 000 Nemaca i Mađara i na njihovo mesto da dovedemo naš svet, Vojvodina bi jednom za uvek postala naša.

Pošto u pitanju Arnauta Stare Srbije i Makedonije, moramo i etnički da zavladamo Kosovom i Metohijom, a da izbegnemo sukob sa susednim albanskim narodom, tu treba još smišljenije i taktičnije raditi nego u Vojvodini. Zato, treba dobro proučiti, koje predele moramo raseliti od Arnauta i naseliti svojim narodom, ne dirajući nijedno selo, ni jednu kuću arnautsku više nego što je potrebno. Ako se želi da se postigne cilj međusobnog povezivanja Crne Gore, Srbije i Makedonije, Kosovo i Metohija moraju iz temelja izmeniti svoj etnički sastav. Pre svega, treba očistiti Metohiju kao graničnu oblast, susednu Crnu Goru, zato najzgodniju za kolonizaciju Crnogoraca. Pored toga, metohijski i drenički Arnauti najvernije su sluge danas Nemaca, kako su juče bili fašističke Italije. Čuda i pokora počinili su Arnauti sa makedonskim selima na gornjem Vardaru. Zato Makedonci imaju pravo, da traže njihovo iseljavanje. Prilikom detaljnijeg izrađivanja plana, treba tačno utvrditi koja sela i koje srezove u Staroj Srbiji i Makedoniji treba očistiti, prema tome postupati.

Načelno čovek ne bi imao ništa protiv toga, kad bismo mi mogli sve manjine da uklonimo iz svojih zemalja. Zato treba na tome i raditi. Ali ovo što navodimo za Vojvodinu, Sloveniju,

Staru Srbiju i Makedoniju, to je minimum, što se mora postići, ako želimo da osiguramo sebi za budućnost posed tih zemalja. Ako smo načelno složni, da se manjinsko pitanje kod nas može rešiti samo putem iseljavanja i na način na koji smo naveli, postavlja se problem, kako to izvesti.

Prvo što moram da kažem po tom pitanju, to je ovi ratovi su najpogodniji za rešavanje tih problema. Oni kao kakva bura, hujeći preko država čupaju korene i raznose narode. Ono, zašto bi u mirno doba trebale decenije i vekovi, za vreme ratova svršava se za koji mesec i koju godinu. Ne treba da se varamo. Želimo li da rešimo to pitanje, možemo ga rešiti samo sad dok je rat. Ljudi, koji su posle 1918. god. vodili staru Jugoslaviju, mislili su da putem kolonizacije mogu razbiti manjinske etničke blokove u našim zemljama. Mi smo potrošili milijardu dinara naseljavajući dobrovoljce i druge koloniste po Vojvodini, Kosovu i Metohiji. U Vojvodini pomerili smo u roku od 20 god. razmer snaga u našu korist za nekoliko procenata, ali i pored toga u Bačkoj je ostala nemačka i mađarska većina. Na Kosovu i Metohiji, Arnauti su od 1918. god, do 1938. god. porasli više prirodnim priraštajem, nego što smo mi iselili kolonizacijom.[54]

Zato je bez po muke uspelo Mađarima i Arnautima, da i to malo rezultata poništе isterujući naše koloniste iz Bačke, sa Kosova i Metohije. Da nam se to ne bi desilo i drugi put, vojska još u toku ratnih operacija mora planski i nemilosrdno da očisti od nacionalnih manjina sve ove krajeve, koje želimo da naselimo svojim, nacionalnim elementom. Neću da ulazim u detalje kako to treba izvoditi. Ako bi se ovo stanovište načelno usvojilo, od sveg srca bih stavio na raspoloženje svoje znanje i svoja iskustva Vrhovnoj komandi narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda za izradu detaljnih planova po tom pitanju. Zasad, samo napominjem, da bezuslovno treba očistiti Nemce i Mađare iz srezova u Vojvodini, koje sam naveo, a Metohiju, Kosovo i Polog od Arnauta. Pored čišćenja od strane vojske u toku operacija, treba primeniti i druga sredstva, da bi se narodne manjine prisilile na iseljavanje. Pre svega, zbog njihovog držanja u ovom ratu, treba im oduzeti sva manjinska prava. Nemilosrdno treba staviti pred ratni sud sve one članove narodnih manjina, koji su se stavili na bilo koji način u službu okupatora. Za njih treba stvoriti

*[54] Ovdje se završava šesta (sedma) strana u originalu. Razlika se javlja u pogrešnoj paginizaciji strana.

koncentracione logore, njihova imanja zapleniti, a porodice im isto poslati u logore, pa prvom prilikom prebaciti u njihove nacionalne države. U tom pitanju mnogo nam može pomoći u odnosu Mađara i Nemca bratska sovjetska vojska. Prilikom čišćenja manjina naročito treba obratiti panju na inteligenciju i bogatije društvene slojeve. Oni su i inače bili prema nama najgori, a najvernije služili okupatorima, najopasniji su kad ostanu na svom mestu. Radnička i seljačka sirotinja inače nije mnogo simpatisala nemački i mađarski fašizam, zato je ne treba ni goniti. Isto ovo važi i za arnautske begove, i arnautsku čaršiju. Oni isti ljudi, koji su služili za vreme stare Jugoslavije svim režimima, zarađivali pare na prljavim poslovima, bili su naši najveći krvnici posle 1941. god. Ima još niz pitanja uvezi sa iseljavanjem manjina, ako se tome pristupi. O njima ćemo govoriti docnije.

Kolonizacija napuštenih zemalja

Od neobično velike važnosti je naseljavanje napuštenih sela i gradova od strane našeg sveta. Evo zašto. Interesi državni zahtevaju da se napuštene zemlje od manjina što pre nasele, da bi i njih i celu Evropu što pre stavili pred gotov čin. Privredni interesi države traže da se ovo etničko pomeranje izvrši sa što manje štete za privredni život naše države, zato, napuštene zemlje ne smeju ostati neobrađene, fabrike moraju dalje da rade, a zanatske radionice da se ne zatvaraju. Sve to nije tao lako izvesti. Koliko god uneli volje, smisla za organizacijui veštine za izvođenje ovih poslova, mi nećemo moći izbeći privremene privredne štete zbog iseljavanja narodnih manjina. To nas ne sme da odvrati od glavnog cilja, ali upravo stoga moramo preduzeti sve što je u ljudskoj snazi, da te štete svedemo na najmanju moguću meru. Ovo je pitanje tim važnije, što su naše manjine naseljene po bogatim poljoprivrednim oblastima Vojvodine, Stare Srbije i Makedonije. Naročito Nemci drže u svojim rukama proizvodnju industrijskog bilja. Ako želimo da održimo našu šećernu, lanenu i konopljanu industriju, mi ćemo se morati pobrinuti da brzo zamenimo proteranog nemačkog proizvođača. Isti slučaj je sa zanatstvom i industrijom, preko 80% svih zanata

*u Vojvodini nalazi se u rukama Nemaca! Mnogo manji procenat zanata u Hrvatskoj i Slavoniji, ali opet vrlo važan nalazi se u njihovim rukama. Nemci gospodare mlinarskom, pivarskom i konopljanom industrijom u Vojvodini, Mađari šećernom. Sve to moramo imati u vidu, i unapred spremiti aparat, koji će to sve preuzeti i osigurati pravilno funkcionisanje privrednog života i posle odlaska Nemaca i Mađara iz naših zemalja. Da bi napuštene zemlje od manjina bile što pre obrađene, njih treba odmah naseliti našim svetom. Posle 1918. god. kod nas se kolonizacija izvodila sa dobrovoljcima i domaćim kolonistima. Dat im je zemljišni posed 5 hektara, nešto alata i po negde zidane kuće. Posedi su bili isuviše mali, alat slab, nedostajala je stoka i zato su naše kolonije sporo napredovale. To tim pre, što su planinci iz Crne Gore, Hercegovine, Krajine i Like svođeni u barovite ravnice Vojvodine, i teško se privikavali**[55] novoj klimi, novom načinu rada na zemlji. Zato su mnogi od njih počeli rasprodavati svoje posede, i pred rat 1941. god. država je morala posredovati, da spreči da te zemlje putem kupnje ponovo ne dođu u ruke narodnih manjina. Sad treba pristupiti poslu kolonizacije mnogo temeljnije, sa više ozbiljnosti i naučnih metoda. Prilikom kolonizacije Narodno-oslobodilački pokret nalaziće se pred istim zadatkom kao i vlada stare Jugoslavije posle 1918. god. Najbolji borci pokreta regrutovali su se iz pasivnijih krajeva južno od Save i Dunava i od siromašnog sveta severno od tih reka. Seljaci iz hiljada popaljenih sela Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Dalmacije, Like, Banije, Hrvatske i Srbije, zahtevaće od svojih vođa nagradu za svoje patnje, odštetu za svoja popaljena imanja, i oni će im morati nešto dati. Njihova kolonizacija po napuštenim nemačkim, mađarskim i arnautskim selima biće im najbolja nagrada. Ali, pritom se ne smeju praviti pogreške rađene posle 1918. god. Načelno, zemlje i imanja napuštene od manjina, treba prvenstveno davati partizanskim borcima i svima članovima Narodno- oslobodilačkog pokreta uopšte. Ali, pritom se mora poći od stanovišta, da zemlju uzme samo onaj, koji je voljan sam da je obrađuje. Zemlja je alatka, s njom se ne sme spekulisati. Zato, ona ne sme služiti kao nagrada ni najboljem borcu, ma koliko inače bio zaslužan, ako je neće sam da obrađuje. U novoj Jugoslaviji, ne sme da bude ni malih ni velikih spahija.*

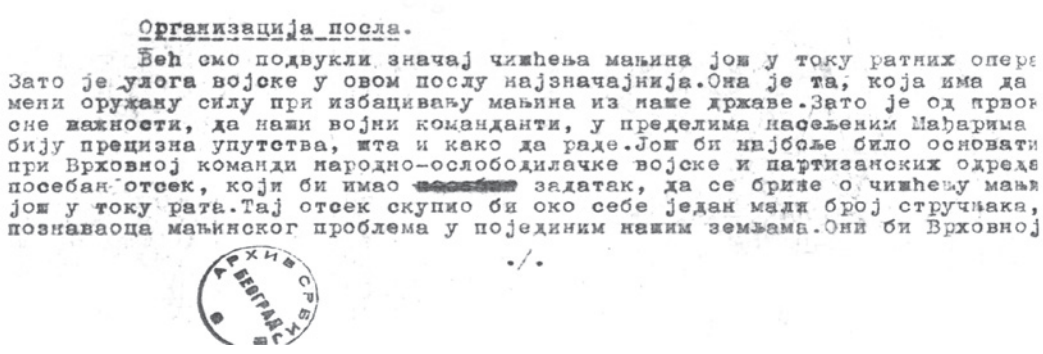
Prilikom naseljavanja Vojvodine, Kosova i Metohije, treba poći od jednog pravilnog

**[55] Ovdje se završava strana sedam (osam) u tekstu originala.

stanovišta: ne rešava se problem agrarnog proletarijata u Jugoslaviji na taj način, što će se jedan mali njegov procenat pretvoriti u sitnog posednika. Taj se problem može rešiti samo putem ubrzane industrijalizacije. Zato vojvođanske ravnice trebaju da posluže, ne kao smestište za koju stotinu hiljada gladnih Crnogoraca, Hercegovaca i Krajišnika, nego kao poljoprivredna osnova za ishranu celokupne države, za njenu industrijalizaciju. Polazeći sa ovog stanovišta, mi višak hrane u Vojvodini za ishranu ostale države možemo dobiti na dva načina: 1) da stvaramo putem kolonizacije veće seoske posede od 5 hektara, koji će veliki deo svojih proizvoda izvesti na pijacu. Drugi je način, da državna vlast zadrži dobar deo zemalja napuštenih od manjina za sebe, i da ih obradi u svojoj režiji. Da se kombinovati i jedno i drugo rešenje, i to bi može biti bilo najzgodnije. Ne mogu dovoljno da podvučem značaj ovog pitanja, prostor mi ne dozvoljava da u njega ulazim podrobnije. Pitanje industrije i zanatstva je isto tako važno kao i poljoprivredno, samo to će se mnogo lakše rešavati. Poljoprivrednu industriju u Vojvodini treba etatizovati. Isto to uraditi sa svima velikim neprijateljskim preduzećima po državi. Sa zanatima neće ići tako lako, ali bi se i tu dalo mnogo učiniti, pomažući domaće zanatlije i njihove pomoćnike, da preuzmu napuštene zanatske radnje.

Neobično je važno pitanje u vezi sa napuštenim zemljama od strane nacionalnih manjina, da kolonizacija bude vršena po svim propisima međunarodnih običaja i prava. Zato, treba što pre potražiti odobrenje saveznika i već sad se potruditi, da nam se dade pravo konfiskovanja imanja neprijateljskih manjina. Državna komisija za ratne krivce morala bi staviti na raspoloženje materijal kojim bismo mogli svetskom javnom mnjenju i saveznicima dokazati, šta su sve počinile narodne manjine po našim zemljama u ovom ratu. Ovaj predlog sam trebao staviti ranije, ali sam izostavio, pa ga ovde ubacujem.

Organizacija posla

Организација посла.

Већ смо подвукли значај чишћења мањина још у току ратних опера
Зато је улога војске у овом послу најзначајнија.Она је та, која има да
мени оружану силу при избацивању мањина из наше државе.Зато је од првог
сне важности, да наши војни команданти, у пределима насељеним Мађарима
бију прецизна упутства, шта и како да раде.Још би најбоље било основати
при Врховној команди народно-ослободилачке војске и партизанских одреда
посебан отсек, који би имао [redacted] задатак, да се брине о чишћењу мањи
још у току рата.Тај отсек скупио би око себе један мали број стручњака,
познаваоца мањинског проблема у појединим нашим земљама.Они би Врховној

./.

АРХИВ СРБ
БЕОГРАД

ILUSTRACIJA: KOPIJA DOKUMENTA VASE ĆUBRILOVIĆA, donji dio stranice 9.

Već smo podvukli značaj čišćenja manjina još u toku ratnih operacija. Zato je uloga vojske u ovom poslu najznačajnija. Ona je ta, koja ima da primeni oružanu silu pri izbacivanju manjina iz naše države. Zato je od prvoklasne važnosti, da naši vojni komandanti, u predelima naseljenim Mađarima, dobiju precizna uputstva, šta i kako da rade. Još bi najbolje bilo osnovati pri Vrhovnoj komandi narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda poseban odsek, koji bi imao zadatak da se brine o čišćenju manjina još u toku rata. Taj otsek sakupio bi oko sebe jedan mali broj stručnjaka, poznavaoca manjinskog problema u pojedinim našim zemljama. Oni bi Vrhovnoj[56] *davali potreban stručni materijal i u detalje razrađivali predloge kako da se postupa sa raznim manjinama u našim zemljama još u toku rata. Vojska bi u prvo vreme dok se ne stvore civilne vlasti, osim proterivanja manjina morala preuzeti na sebe i čuvanje napuštenih objekata i instalacija. Ona bi morala, može biti, i da se pobrine i za jesenju setvu. Sve se to može izvršiti samo onda, ako se stvori poseban aparat preko koga će se to raditi. Njega treba zadržati kod vojske i onda, kada celo pitanje pređe u nadležnost Ministarstva ili Povereništva. Zamršenost poslova oko iseljavanja koga miliona nacionalnih manjina iz naše države i naseljavanje stotinina hiljada našeg sveta po napuštenim selima i gradovima, zahtevaju stvaranje jedne posebne ustanove, koja će sve te poslove voditi. Tu ustanovu, ministarstvo ili povereništvo, treba*

*[56] Ovdje se teskt završava na strani devet originala.

što pre stvoriti. Mi smo posle 1918. god. imali ministarstvo agrarne reforme. Ono je imalo zadatak, da putem agrarne reforme zadovolji glad jednog dela našeg seljaka za zemljom. U osnovi uzevši, organizacija tog Ministarstva nije bila hrđava, ako ono nije ispunilo svoj zadatak, to je krivica do njegove birokratije i nesposobnosti naših partijskih vođa. Sve od 1918. god. imao sam prilike, da pratim rad činovnika toga Ministarstva. Ono se vrlo brzo korumpiralo, birokratisalo, i Ministarstvo je godinama postojalo ne zbog kolonista, već zbog svojih činovnika. Od 1. 000. 000. 000 din. koliko je stara Jugoslavija izdala na agrarnu reformu po proračunima poznavaoca, samo 200. 000. 000 otišlo je za koloniste, a oko 800. 000. 000 progutale su činovničke plate. Pri organizaciji novog ministarstva za kolonizaciju, ovo se mora izbeći. Zato se ovaj posao ne sme poveriti starim činovnicima Ministarstva poljoprivrede, Odeljenja za agrarnu reformu. U njega se moraju potražiti i dovesti ljudi, koji će shvatiti značaj pitanja i biti spremni da svo svoje vreme i energiju utroše na ovaj veliki posao. Zato, prilikom osnivanja ovog Ministarstva, koje će inače biti privremeno, treba putem posebne Uredbe omogućiti izbor činovnika iz privatnih i javnih preduzeća za taj posao, njima treba dati dobre plate, osigurati napredovanje, ali zato nemilosrdno se obračunati sa svakim od njih, koji podlegne korupciji. A korupcije u ovoj vrsti poslova, gde se raspolaže sa milionima tuđeg imanja, uvek je bilo, pa će i biti.

Podrobnije izlaganje kako da se organizuje ovo ministarstvo odvelo bi daleko. Zasad napominjem, da pored strogog izbora činovništva treba pojačati nadzor nad njegovim radom preko Narodnooslobodilačkih odbora. Ovi odbori mogu igrati vrlo veliku ulogu u rešavanju pitanja kako da se isele manjine i kako da se nasele novi kolonisti. Federalna vlada i onako će morati po ovom pitanju da veliki deo poslova prepusti Narodnooslobodilačkim odborima u pojedinim pokrajinama. To treba imati u vidu, kad se izrađuju smernice naše kolonizacione politike. Samo već unapred treba ograničiti delokrug rada ovakvoj ustanovi. Sukobm kompetencija u ovakvim pitanjima može da zakoči svako pravilno otpravljanje poslova. U ovom trenutku, za nas su pored vojske, najvažniji činilac Narodnooslobodilački odbori na terenu. Ono ogromno ogorčenje, što se nakupilo u duši naših naroda u toku ovog rata protiv narodnih manjina zbog njihovih zločina, počinjenih nad nama, dolazi

do izraza u svima našim pokrajinama u neodoljivom naletu našeg sveta protiv tih manjina. Tu mržnju i neutoljivu želju naših masa da raščiste sa manjinama, treba konstruktivno iskoristiti. Ona ne sme da se izvrgne u anarhiju i pljačku, nego ima da posluži državnim ciljevima, koje smo naveli. Zato, treba što pre uputiti precizna uputstva Narodnooslobodilačkim odborima po celoj zemlji, šta i kako imaju da rade. Ti odbori imaju da organizuju proterivanje manjina, ali isto tako i da se pobrinu, da se napuštena imanja očuvaju, zemlje obrade, radionice i fabrike očuvaju. Može biti, da bi bilo dobro, da počev od seoskih odbora, do zemaljskih, stvore svugde posebne sekcije za ovo pitanje. Od samog početka treba naviknuti naše ljude, da se zna ko za šta ima pravo, ali ko i za šta odgovara. Ovo pitanje je tako važno, da bi može biti bilo vrlo korisno, da Maršal Tito, kao Vrhovni komandant Narodno-oslobodilačke vojske, izdajući uputstva vojsci, izda što pre i posebna uputstva Narodnooslobodilačkim odborima, kako da se postupa po ovom pitanju. Pitanje je vrlo hitno, a osnivanje posebnog ministarstva i stvaranje njegove organizacije traži dosta vremena[57].

Isto toliko mogu biti korisni narodnooslobodilački odbori i za dovođenje kolonista u napuštena sela, koliko i pri čišćenju manjina iz njih. Već sam podvukao da je jedan od glavnih razloga neuspeha naše kolonizacije od 1918–1941. god. bio taj, što su zemlju dobijali ljudi, koji je sami nisu hteli obrađivati. Ovaj put ta se pogreška mora izbeći. Mi moramo pronaći puta i načina da za kolonizaciju pridobijemo seljake, domaćine. Ti se vrlo teško kreću, ali kad se jednom presele u novo mesto, brzo se ukorene. Narodnooslobodilački odbori po našim zemljama odakle ćemo dobijati koloniste, imali bi zadatak, da vrbuju ovu vrstu kolonista za iseljavanje. Oni bi isto tako morali da se pobrinu, kako popuniti nedostatak zanatlija i stručnog radništva po Vojvodini pole proterivanja Nemaca. Tome poslu mnogo bi mogla pripomoći razna stručna i staleška udruženja, komore, zadruge, sindikati, preko njih bi naročito bio olakšan posao preseljavanja gradskog stanovništva.

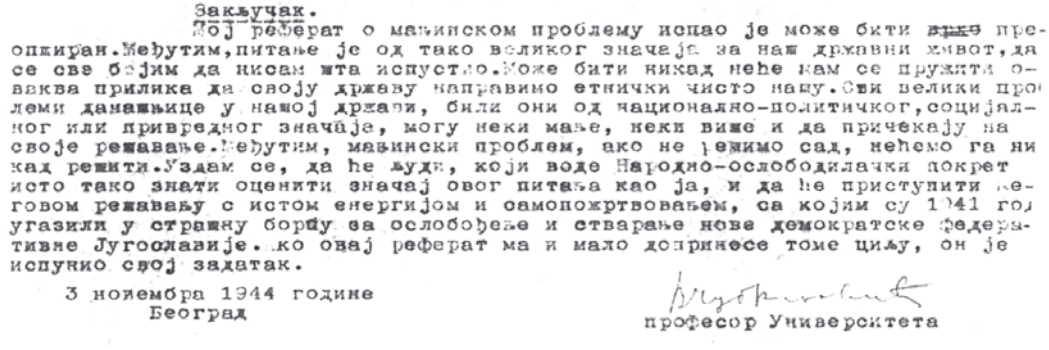
Pitanje organizacije celog posla oko iseljavanja narodnih manjina i nove kolonizacije, nabacio sam ovde samo u glavnim crtama. Ima još mnogo stvari o kojima će se morati razmisliti, ali otišlo bi se suviše u pojedinosti. Ostavićemo to za slučaj detaljnijeg proučavanja celog problema. Reći ću nekoliko reči o neposrednim zadacima po ovom pitanju, koji se

*[57] Ovdje se tekst završava na strani deset originala.

već sad nameću. Dok mi raspravljamo, treba li iseljavati ili ne manjine, kako bi i na koji način naselili opustele zemlje, vihor rata huji preko naših zemalja. Iz svih krajeva, gde se vode ratne operacije, stižu izveštaji da se naše narodne mase nemilosrdno obračunavaju sa onim narodnim manjinama, koje su u ovom ratu bile protiv nas. Tu narodnu bujicu treba što pre kanalisati. Najvažnije, što bi sad odmah trebalo uraditi bilo bi:
1) Izdati uputstva vojsci, narodno-oslobodilačkim odborima šta da rade,
2) Kod bratske sovjetske vojske preduzeti korake, da nam pomogne u čišćenju Nemaca i Mađara,
3) Preduzeti sve mere da se napuštene zemlje još jesenas urade, a fabrike i radionice očuvaju,
4) Početi odmah sa naseljavanjem opustelih sela i gradova sa našim svetom, zabraniti svaku pljačku i raspolaganje sa imovinom neprijateljskih naroda pod pretnjom smrtne kazne.

To bi bile prve mere, koje bi se morale odmah preduzeti. Ostale poslove započeti što pre. Zaboravio sam da napomenem, da je vrlo važno ona imanja po gradovima i selima, koja ćemo dati kolonistima, odmah i preneti na njih. U staroj agrarnoj reformi, činovnici, politički korteši terali su čitavu trgovinu sa sirotim kolonistima, sad im dajući, sad im oduzimajući zemlje. To sad treba izbeći. One zemlje, koje se dadu seljacima, treba na njih i preneti, isto tako i kuće i zanatske radionice. Drugo je pitanje da li se tom prilikom seljaci mogu vezati, da moraju pristupiti zadrugama za zajednička obrađivanja zemlje. Mislim da bi to bio najbolji način kako da se pomoću savremenih poljoprivrednih mašina zemljišta bolje obrade. I o tom bi trebalo više govoriti, jer je pitanje vrlo značajno. Napominjem samo, da bi se zajedničko obrađivanje zemljišta kod nas dalo najlakše uvesti, baš u onim krajevima, gde se bude vršila ova kolonizacija.

Zaključak

Закључак.
Мој реферат о мањинском проблему испао је може бити ~~више~~ преопширан. Међутим, питање је од тако великог значаја за наш државни живот, да се све бојим да нисам шта испустио. Може бити никад неће нам се пружити овакква прилика да своју државу направимо етнички чисто нашу. Сви велики проблеми данашњице у нашој држави, били они од национално-политичког, социјалног или привредног значаја, могу неки мање, неки више и да причекају на своје решавање. Међутим, мањински проблем, ако не решимо сад, нећемо га ни кад решити. Уздам се, да ће људи, који воде Народно-ослободилачки покрет исто тако знати оценити значај овог питања као ја, и да ће приступити његовом решавању с истом енергијом и самопожртвовањем, са којим су 1941 год. ушли у страшну борбу за ослобођење и стварање нове демократске федеративне Југославије. Ако овај реферат ма и мало допринесе томе циљу, он је испунио свој задатак.

3 новембра 1944 године
Београд

професор Универзитета

■ ILUSTRACIJA: KOPIJA DOKUMENTA VASE ĆUBRILOVIĆA, Zaključak.

Moj referat o manjinskom problemu ispao je može biti preopširan. Međutim, pitanje je od tako velikog značaja za naš državni život, da se sve bojim da nisam šta ispustio. Može biti nikad nam se neće pružiti ovakva prilika da svoju državu napravimo etnički čisto našu. Svi veliki problemi današnjice u našoj državi, bili oni od nacionalno-političkog, socijalnog ili privrednog značaja, mogu neki manje, neki više i da pričekaju na svoje rešavanje. Međutim, manjinski problem, ako ne rešimo sad, nećemo ga nikad rešavati. Uzdam se, da će ljudi, koji vode Narodnooslobodilački pokret isto tako znati oceniti značaj ovog pitanja kao ja, i da će pristupiti njegovom rešavanju s istom energijom i samopožrtvovanjem, sa kojim su 1941. god. ugazili u strašnu borbu za oslobođenje i stvaranje nove Demokratske Federativne Jugoslavije. Ako ovaj referat ma i malo doprinese tome cilju, on je ispunio svoj zadatak.

3 novembar 1944 godine
Beograd

Vaso Čubrilović (s.r.)
Profesor Univerziteta[*58]

[*58] Ovdje se završava jedanaesta strana teksta u originalu, koji u prilogu ima tabele sa nacionalnom strukturom stanovništva sa prostora koji su obrađeni u tekstu. Izostavljanje ovih tabela uslijedilo je zbog obaveza poštovanja standarda o dužini teksta u ovom Glasniku.

A LESS KNOWN STUDY ON RESOLUTION OF MINORITY PROBLEMS IN THE NEW YUGOSLAVIA OF 3. NOVEMBER, 1994 BY VASO ĆUBRILOVIĆ

Summary: "Manjinski problem u novoj Jugoslaviji" (Minority problem in the new Yugoslavia) is a study by Vaso Čubrilović, Serb academician and politician submitted to the authorities of the new Yugoslavia on 3 November 1944, as a proposal on how to resolve "a minority problem". In this study the author proposed that all minority groups (Germans, Albanians, Italians, Rumanians) should be expelled from Yugoslavia, since they were hostile to the country in which they lived. He proposed expatriation of several million people. He maintains that wars are "most appropriate" for cleansing of national minorities from Vojvodina and Kosovo and Metohija, and further settling on of "national elements". It remains unknown how the authorities reacted to Čubrilović's study, but it is well known that Čubrilović later excelled in this career. And indeed there are many coincidences between his study and what has been done in practice.

Key words: **Vasa Čubrilović, minority groups, colonization, the Second World War, Vojvodina, Kosovo and Metohija**

NA SLJEDEĆOJ STRANICI DESNO:

■ Alija M. AKŠAMIJA

CIKLUS: SLUČAJNI PROLAZNICI III (1953–1970)

№ 212 ..., 1964, format 240 x 240 mm. fotografija.

